

בענין חלב נכרים בזמננו

ראשי-פרקים:

- א. דעת החתם סופר: חלב נכרים אסור אפי' במקום שאין חשש של חלב טמא
- ב. דעת החזון אי"ש כשיטת הפרי חדש
- ג. אז נדברו - החזון אי"ש ובעל "שבט הלוי"
- ד. גזירת חלב נכרים - דבר שבמנין?
- ה. שיטת החכמת אדם והפמ"ג: גזירת חלב נכרים לא הוי דבר שבמנין
- ו. דעת הגר"מ פיינשטיין והגר"ד סולובייצ'יק

ידוע מה דנחלקו גדולי האחרונים, הפרי חדש והחת"ם סופר, בענין גדר האיסור של חלב עכו"ם. דהנה הפר"ח (יו"ד סימן קטו סק"ו) כתב וז"ל, אם חלב טמא אינו נמצא במקום אחד, או שנמצא אלא שהוא יותר ביוקר מחלב טהור, אין לאסור שם חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו, אלא מותר לילך ולקנות מהגוים חלב שלהם. והמשיך שם להביא ראיה לדבריו משו"ת הרדב"ז (ח"ד סימן עה) וז"ל עוד שאלת חלב שחלבו נכרי ואין ישראל רואהו ואין במקום דבר טמא וכו' אם גזירת החלב הוי כגזירת גבינת הנכרים או לא. תשובה, הדבר ברור כי הגבינה נאסר במנין אבל לא כן החלב שחלבו גוי שאסרו אותו משום חשש דבר טמא, וע"ש. הרי דס"ל להפר"ח והרדב"ז דחלב עכו"ם אינו דבר הנאסר במנין אלא איסורו משום חשש של חלב טמא, ובמקום שאין לחשוש מותר.

א. דעת החתם סופר: חלב עכו"ם אסור אפי' במקום שאין חשש של חלב טמא

אולם בשו"ת חת"ס (יורה דעה סימן קז) כתב וז"ל, שוב דנת על עיקר הדין אי חלב נאסרה במנין אפילו במקום זמן שאין בהמה טמאה הראויה לחלוב מצוי ביניהם כבזמן ומקומות אלו שהבהמות הטמאים המצויים גם הגוים ממאסים חלבם. הנה בש"ד כתב ומביאו פר"ח סי' קי"ד וז"ל חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו אין בהמה בדיר אסורה דלא ליפוק חורבא מיניה ופורץ גדר ישכנו נחש כך פסק רש"י ז"ל עכ"ל, ולא הראה מקום איה מקומו ברש"י אולי בתשובה. אך נ"ל מבואר כן במס' ע"ז ל"ה ע"א בטעם איסור הגבינה, א"ר חנינא משום דא"א לה בלא צחצוחי חלב עפירש"י ומה שהקשו התוס' הא הגוי לא יהיה שוטה לערב חלב טמא שאינו עומד בשרוצה לגבן, והמעיי' בלשון רש"י יבין דבר לאישורו דס"ל לרש"י דחלב גזירה קדמונית היתה קודם שאסרו גבינה ואז אסרו החלב שאין ישראל רואהו, אע"ג דתחלת גזירתו היתה משום חשש עירב דבר טמא, מ"מ כיון שגזרו ואסרו במנין סתם אסרו כל חלב שאין ישראל רואה החליבה או יכול לראות, אפי' ליכא חשש דבר טמא כגון החולב לגבן מ"מ החלב אסורה, אמנם כשנשתנה מצורתה ונעשית חמאה או גבינה לא גזרו וחזרה להתיר וכ"כ ס' זו כ"מ. נמצא באותו הדור ה' החלב אסור אפי' חולב לגבן כך נאסר במנין, והגבינה הנעשה מזה ה' מותר כיון שנשתנה, והנה החלב הלז כל זמן שלא נשתנית היא איסור גמור ככל האי' ואוסרת תנור ופת והכלים. שוב בדור אחר נמנו לאסור הגבינה הנעשית ממנה משום נהי דאותו חלב שיקפה ונשתני' הותר' מ"מ אותן צחצוחי' שנשארו ביני אטפי לא נשתנו, אעפ"י שהוא חלב טהור בודאי, מ"מ כל זמן שהחלב בעין ולא נשתנה היא אסורה משום גזירה קדמונית דחלב שחלבו נכרי ואין ישראל רואהו, כל עין רואה יבין שזה דעת רש"י במתק

לשונו ולק"מ ק' תוספות, עכ"ל החת"ס.

הרי דביסס שיטתו דחלב עכו"ם אסור אפי' במקום שאין חשש של חלב טמא על ביאורו בדברי רש"י (עבודה זרה לה ע"א) ד"ה לפי שא"א לגבינה בלא צחצוחי חלב וז"ל בין גומא של גבינה נשאר מן החלב וחלב שחלבו עובד כוכבים ואין ישראל רואהו אסור דלמא עריב ביה חלב טמא, וחלב טמא אינו עומד, ואם עירב טמא בטהור הטמא נשאר עם נסיובי דחלבא הטהור שקורין מישג"א, וחלב טמא אסור מן התורה ובבכורות (דף ו ע"ב) ילפינן לה, ויש לחוש שבגומות נשאר ממנו, עכ"ל. ובתוס' שם הקשו עליו דאטו מי חיישינן דעובד כוכבים שוטה הוא שעירב בו חלב טמא אע"פ שהוא יודע שאינו עומד. והחת"ס תי' דלא חיישינן לחלב טמא ממש אלא חיישינן לחלב עכו"ם הנשאר ביני אטפי.

ב. דעת החזון אי"ש כשיטת הפרי חדש

והנה מאי דפשיטא ליה להחת"ס בדעת רש"י, פליג עליה החזון אי"ש (י"ד סי' מ"א סק"ד) ומצדד כהפ"ח. וז"ל החזון אי"ש, אמנם בשיש פקוח הממשלה על החלב שלא יערבו חלב טמא והם צפויים לעונש על הזיוף, יש מקום לומר דהוי כשפחות החולבות דמירתות, וכיושב בצד העדר וכשהוא עומד הוא רואה, והפ"ח כתב להתיר באם חלב טמא ביוקר כמו במורייס כיון דהתירו חכמים חלב בזמן שהוא מבורר, שהרי לחד לישנא התירו לעשות גבינה, ואף למאי דקיי"ל לאסור היינו משום חלב דביני אטפי, אבל אם היה אפשר להבטיח מחלב טמא לא היו אוסרין, וכן התירו באין בעדרו טמאה ויושב בצד העדר וכמו שהאריך הפ"ח, והא דאסרו באין בעדרו טמאה ואינו יושב בצד העדר וכמש"כ המרדכי ובש"ד בשם רש"י, היינו משום דחשוב כחלב המופקד ביד עכו"ם וחיישינן שמא יקח מן העכו"ם ויערב, וזה דוקא ביש בעיר חלב טמא, אבל אם אין בכל העיר טמא, הדין נותן דהוי כאין בעדרו טמאה ויושב בצד העדר וכמוש"כ הפ"ח. ומש"כ הח"ס י"ד סי' ק"ז לפרש דברי רש"י ל"ה א' דגזרו על הגבינה אף שברור לנו שלא עירב חלב טמא, דחלב טהור ג"כ הוי חתיכה דאיסורא, אלא אם נשתנה ונעשה גבינה הותר וקום מקרי לא נשתנה, הם דברים תמוהים מאד וברש"י מבואר בהדיא דהחשש של צחצוחי חלב הוא משום חלב טמא, (שהרי אמרו שא"א לה בלא צחצוחי חלב ופירשו רש"י דנשאר חלב בגומות שבגבינה, ובסוף סיים רש"י ויש לחוש שבגומות נשאר ממנו, ואם חלב טהור קאמר מאי ספק יש בדבר הלא זהו שאמרו שא"א בלא צחצוחי חלב) אבל משום חלב טהור ודאי אין לגזור, ואף חלב עצמו כשמתברר שאין בו עירוב חלב טמא מותר, והא דלא מהני לעשות חמאה ולבשל שאני התם דאיכא חשש שיש כאן עירוב חלב טמא אלא שמערבו לבטלו, בזה אמרו חכמים שכל החלב אסור עכ"ל החזון אי"ש. הרי דפליג החזון אי"ש על פירושו של החת"ס בדברי רש"י וס"ל דהעיקר כהפ"ח.

ג. אז נדברו - החזון אי"ש ובעל "שבט הלוי"

ויש שרצו לומר שהחזון אי"ש אינו באמת מסכים להפ"ח או שהחזון אי"ש חזר בו ממש"כ כאן. אמנם, בשו"ת שבט הלוי (חלק ד סימן פז) כתב, שהוא התווכח עם החזון אי"ש על זה והחזון אי"ש לא קיבל דעתו וז"ל, ולא נעלם מאתי שהגאון חזון איש ביו"ד סי' מ"א ס"ק ד' חולק בזה על הח"ס במש"כ דגזירת חלב גזירה קדמונית ונאסרה במנין גם עצם חלב טהור של גוי, והחזון איש מסכים להפ"ח, וכו'. הנה אספרה לכו' דלפני כ"ה שנים קודם שהדפיס החזון איש דבר זה שאל אותי אם אני מסכים שיחלוק על הח"ס, ואמרתיו לו במה המדובר והשיב לי ביסוד שיטת הח"ס מרש"י הנ"ל, ואמרתיו לו בעניי דלו יהא כדבריו שפירוש הח"ס בדברי רש"י תמוה, מ"מ עי"ז עדין אסור לנו לדחות שיטת

הח"ס לדינא, ובפרט דאמרה למיגדר מילתא כנראה היטב בדבריו בתשובה הנ"ל.

וכן כתב בשו"ת שבט הלוי (חלק ו סימן קי) וז"ל ועיין בתשובת ח"ס יו"ד סי' ק"ז החמיר מאד נגד הפר"ח ודעתו לפסוק כהסוברים דחלב נקרא דבר שנגזר במנין גם כי בטל הטעם לא בטל האיסור יעש"ה וכו', אלא שהגאון חזון איש יו"ד סי' מ"א סוס"ק ד' השיג אח"ס, מדברי פר"ח הנ"ל שפי' דברי שע"ד ג"כ מכח חשש שיביא ממקום אחר אבל אם אין בכל העיר לא חמורה לא גמלא לא חזירה ולא סוסיא לא שמענו לאיסור, וגם דחה החזון איש ראית הח"ס מרש"י ע"ז ל"ה ע"א ואם כי השגתו בהבנת רש"י גדולה מכ"מ כבר היה לי ויכוח פה אל פה בחיים חיותו עם מרן החזון איש בנדון זה, ושאל אותי בענוותנותו מה דעתי העניה בזה, ואמרת לי כיון שהרואה יראה דכתב הח"ס זה למיגדר מילתא כדעת המחמירים דחלב ג"כ נגזר במנין הגם דהראיות אינם מכריעות מכ"מ הלכה בזה כהח"ס, עכ"ל. ומוכח מדברי השבט הלוי דהחזו"א לא קיבל דעתו של בעל שבט הלוי וגם לא חזר בו, אלא עמד בדעתו כהפר"ח ודלא כהחת"ס.

ד. גזירת חלב עכו"ם - דבר שבמנין?

והנה החת"ס רמז לדברי הכסף משנה דס"ל דחלב עכו"ם הוא דבר שבמנין, וכוונתו לדברי הכס"מ בפ"ג מהל' מאכ"א הט"ו, שנחלק על דברי המ"מ שם בחריפות וז"ל, כתב הרב המגיד ראיתי מי שהקשה לדעת רבינו א"כ חלב שלהם יהא מותר לגבן ממנו גבינה וכו' ואני תמה על קושיא זו דלפי דעת רבינו ודאי אה"ג וכ"ש הוא וכו'. אבל אם לקח חלב שלהם ועשה ממנו גבינה ואח"כ בישל אפשר לדעת רבינו שהוא מותר (עכ"ל המ"מ). ואני תמה על דבריו שבא ליישב על דברי רבינו בדבר שהוא מוקצה מן הדעת מחמת איסורו להתיר גבינה שנעשית מחלב שחלבו עכו"ם ע"י בישול, וכו'. לכן נ"ל דכשם שנגזרה גזירה על גבינת העכו"ם ומש"ה אין לה שום תקנה דלמ"ד משום צחוחי חלב כשנתיישנה ה"ל למישרי שכבר כלו צחוחי חלב ובגמרא משמע דישנה נמי אסורה, וטעמא משום דכיון דגזרו בה רבנן לא פלוג במילתייהו שסתם גזרו על גבינת העכו"ם בין שיש בה צחוחי חלב בין שאין בה. והלכך, אם בישלה עד שהלכו צחוחי חלב שבה עדיין באיסורה עומדת וכו', ה"נ חלב של עכו"ם גזרו עליו ואסרוהו סתם משום חשש תערובת חלב טמא בכל גוונא אסרוהו ללקחו מהם ולאכלו בשום ענין אפילו לעשות ממנו גבינה או חמאה ולבשלו עד שיכלו צחוחי חלב שבהם דלא פלוג רבנן בגזירתם. מיהו היינו בלוקח החלב עצמו שבו נגזרה גזירה אבל חמאת עכו"ם שלא מצינו שגזרו עליה למה תאסר אם אין בה צחוחי חלב? ותדע דחמאת עכו"ם עדיפא מחלב עכו"ם שהרי סמ"ק התיר חמאת עכו"ם אפילו בלא בישול ולא התיר ליקח חלב עכו"ם כדי לעשות ממנה חמאה דא"כ לא הוה שתיק מיניה, א"ו כדאמרן דחלב עכו"ם בכל גוונא גזרו שלא יקחנו מהם אפילו לעשות ממנו חמאה אבל על החמאה שלהם לא גזרו, עכ"ל הכס"מ. ומבואר מדברי הכס"מ כשיטת החת"ס אבל מדברי המ"מ דמתיר לעשות חמאה מחלב עכו"ם נראה דאיסור חלב הוא רק משום חשש חלב טמא ולא דבר שבמנין, וכהפר"ח.

והנה נראה לי להביא ראיה לשיטת הפר"ח מדברי התוס' (ע"ז לה ע"א ד"ה משום ניקור) שהקשו וז"ל תימה לקמן דמסקינן טעמא דחלב דבעינן ישראל רואהו דחיישינן לעירוב חלב טמא, תיפוק ליה משום גילוי. וי"ל דאין ה"נ אלא טעמא פסיקא ליה נקט הכא בשאין ישראל רואהו דמערב אבל טעמא דגילוי זמנין דלא שייך כגון שמצא העובד כוכבים יוצא ממקום שחולב שם דכיון שכל שעה תופסו בידו ליכא למיחש לניקורא, עכ"ל. והנה ממה שהקשו התוס' דתיפוק ליה דחלב אסור משום גילוי מבואר דכל האיסור של חלב עכו"ם הוא רק משום חשש חלב טמא ולא שאסרוהו כגזירה בפ"ע, דאם נימא דאיכא איסור בפ"ע של חלב עכו"ם מאי שייך לאיסור מים מגולים דאינו

אלא משום חשש וסכנה וכמו שכתבו בתוס' שם בד"ה חדא וז"ל ואנו שאין נחשים מצויין בינינו אין לחוש משום גילוי, ואין לומר דדבר שבמנין הוא וצריך מנין אחר להתירו כי ודאי הוא כשאסרו תחילה לא אסרו אלא במקום שהנחשים מצויין כמו שאפרש לקמן גבי יין נסך (דף נז ע"ב ד"ה לאפוקי), עכ"ל. הרי להדיא דתוס' סברי דאיסור מים מגולים אינו נוהג במקום שאין הנחשים מצויין וא"כ מה קושייתם דתיפוק ליה לאסור חלב משום גילוי, ומוכח מזה דגם איסור חלב עכו"ם אין האיסור משום דבר שבמנין אלא משום חשש חלב טמא וכל דליכא חששא ליכא איסורא, וכהפ"ח (ושיטת הכס"מ היא כשיטת הרשב"א בתוה"ב בית ג' שער ו').

ה. שיטת החכמת אדם והפמ"ג: גזירת חלב עכו"ם לא הוי דבר שבמנין

ויש להביא עוד סמוכין לזה דחלב עכו"ם לא הוי דבר שבמנין מדברי החכמת אדם והפמ"ג, דהנה בחכמת אדם (שער איסור והיתר כלל סז סעיף ה) כתב וז"ל חלב של עכו"ם אוסרת כלים שנתבשלה בהם כשאר איסור אף על פי שאינו רק ספק שמא עירב בה דבר טמא ואוסר עד ששים. והוא הדין גבינה של עכו"ם. ובהפסד מרובה, אפשר דיש לסמוך על איסור והיתר דמתיר אפילו בגבינה שנתבשלה דבטל ברוב, ואם כן על כל פנים בחלב דקיל מיניה יש לסמוך עליו אף על גב דגבינה אסור עד ששים, עכ"ל.

והמבואר בדברי החכמת אדם דבמקום הפסד מרובה יש להקל בחלב עכו"ם דסגי ביטול ברוב, ע"פ דברי האו"ה דאפילו בגבינת עכו"ם אזלינן בתר רובא, וסובר החכמת אדם דאף אם לא נימא הכי בגבינה אבל מ"מ בחלב י"ל כן במקום הפסד מרובה. וכע"ז כתב הפמ"ג (יו"ד שפתי דעת סי' צז סק"א) וז"ל וי"ל דלאו"ה חלב עובדי כוכבים לא בעינן ס' רק רוב ואף דלדידן ס' בעינן מ"מ חתיכה נעשה נבילה בשאר איסורין ובפרט בלח יש להקל עיין סי' צ"ב וכ"ש עתה שאין מצוי חלב טמא, עכ"ל. הרי דהפמ"ג מצטרף להיתר הא דחלב טמא אינו מצוי ושאר צדדים להקל בחלב עכו"ם דסגי ביטול ברוב. וממה דמקילין בחלב לבטל ברוב לכאורה חזינן דלא חשיב דבר שבמנין דאי הוי דבר שבמנין לא שייך קולא זו. (ויש להעיר שהאו"ה עצמו כתב דבריו לגבי גבינת עכו"ם ולא לגבי חלב עכו"ם אבל מ"מ החכמ"א והפמ"ג קיבלו סברתו לגבי חלב ולא לגבי גבינה).

והנה לענין גבינה ג"כ נחלקו הראשונים דתוס' (ע"ז לה ע"א ד"ה חדא) כתבו בשם ר"ת "כי עכשיו לא מצינו טעם פשוט לאיסור" בגבינת עכו"ם דהאיסור הוא משום גילוי ועכשיו אין לחוש לזה. וכן כתבו שם בשם גאוני נרבונא שבמקומות שמעמידין אותן בפרחים מותר, ולפי שיטה זו אין בגבינה משום דבר שבמנין אלא אסור רק משום חשש שהעמידוה בעור קיבת נבילה, וכל שאנו יודעים שלא העמידוה בעור קיבת נבילה מותר. אבל הרמב"ם בפיהמ"ש כתב דבעינן ראייה ממש ולא מהני ידיעה, וכן בהל"מ מאכ"א פ"ג הי"ד הביא בשם מקצת גאונים שאוסרים גבינה הנעשה בעשבים. ובשו"ע (סי' קט"ו סעיף ב) פסק המחבר כשיטה זו של הרמב"ם דאפילו אם העמידוה בעשבים אסורה, והרמ"א כתב על זה וז"ל וכן המנהג ואין לפרוץ גדר, אם לא במקום שנהגו בהם היתר מקדמונים.

והנה מצינו להחזו"א שכתב דמעיקר הדין קיי"ל כתוס' בשם גאוני נרבונא דסגי בידיעה שנעשה הגבינה בצמחים ולא בעור (וכדחזינן דהתיר הרמ"א במקום שנהגו כן), ואפילו אם לא ראה ישראל עשיית הגבינה אך ידעינן שנעשה בצמחים מעיקר הדין שרי דקיי"ל כתוס'. וז"ל החזו"א בתשובה לרבי יעקב לנדא (נדפס בחוברת "פעמי יעקב", ניסן תש"ס) והנה, בעצם אין ספק שאין מעמידים עכשיו בעור, רק באבקה שלה שאין יודעים כלל עשייה אחרת וגם הממשלה מפקחת על הבריאות

ולא תתן להעמיד בעור קיבה. ובאמת גם בארצנו מעמידים בהאבקה, ואף שאין היתר האבקה ברור (כלומר, כיון שהאבקה נעשה מעור הקיבה אבל אינה ראויה לאכילה מסתפק החזו"א בדינו). והיה ראוי לעשות בדיקה כימית מהגבינה, ואם לא ימצאו תערובות - טוב יותר להתיר, מלהניחם לכיון לאכול איסור ויעלה בידם היתר, כי על ידי חזקת איסור מצד אחד ומכשול הרבים לאכלה בשאט נפש, נהרסת חומת הדת, עכ"ל.

ו. דעת הגר"מ פיינשטיין והגרי"ד סולובייצ'יק

וכן הורה מו"ר הגרי"ד סולובייצ'יק זצ"ל בשם אביו הגר"מ זצ"ל, דמעיקר הדין קיי"ל כגאוני נרבונא ור"ת, והקיל בזה למעשה במקום הפסד מרובה. והנה אם בגבינת עכו"ם החמורה הורו רבותינו דלא חשיבא דבר שבמנין כש"כ דקיי"ל הכי בחלב דקילא טפי.

והנה מרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל כתב (אגרות משה יו"ד ח"א סי' מז-מט) להתיר החלב הנעשה תחת פקוח הממשלה וכתב דאף לפי החת"ס מותר כיון דידיעתנו הוי אנן סהדי ובכה"ת כולה חשיבא ידיעה כזו כק"א וז"ל, ובדבר החלב של הקאמפאניעס במדינתנו אשר יש פקוח הממשלה ואם יערבו חלב בהמה טמאה יענשו וגם יסגירו את העסק שלהם שלכן ודאי מירתתי מלערב, יש טעם גדול להתיר אף בלא שיטת הפר"ח משום דהעיקר דידיעה ברורה הוא כראיה ממש כהא דשבועות דף ל"ד גם לעדות דממון. וגדולה מזה איתא בתוס' יבמות דף מ"ה בשם יש מפרשים גם לדין ראיית ב"ד לטבילת גר עיי"ש. וזהו גדר אנן סהדי שמצינו בהרבה מקומות. ואף לעדי קיומא דקידושין שאף שלא ראו אלא היחוד הוא כראו הביאה ממש ונעשית א"א גמורה אף לחייב מיתה להבא עליה אחר אח"כ ושלא לתפוס בה קידושין אחרים... ולכן בחלב שאסרו רק בחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו יש להתיר גם בישראל יודעין ידיעה ברורה דהוי כראיה, עכ"ל. ואף שכתב הגרמ"פ שלבעלי נפש מן הראוי להחמיר, ושהחמיר על עצמו ג"כ, שמעתי מתלמידו הגר"ר נטע גרינבלאט שליט"א, שבמקום שלא היה לו חלב שנחלב ע"י ישראל, הגרמ"פ היה מקיל גם לעצמו. וכן הגר"א קוטלר זצ"ל קודם שהיה חלב ישראל מצוי הקיל בזה בישיבתו בלייקווד, הרי דסבר ג"כ דהוא מותר מעיקר הדין. וכן מו"ר מרן הגרי"ד סולובייצ'יק זצ"ל הקיל בזה למעשה כדעת הפר"ח.

הערת העורך: כל הדעות המקלות יוצאות מתוך הנחה פשוטה שכיום ידוע וברור שאין ערוב של חלב טמא בחלב שנחלב במחלבות הגדולות ובמדינות המתוקנות. אלא שלאור המציאות הרווחת כיום של ניתוחי פרות שייתכן וגורמים להטרפת הפרות וממילא לעירוב חלב אסור בחלב המותר – ייתכן ואף המקלים היו מודים שיש מקום להחמיר כיום. וראה בנושא זה במאמרי בתחומין, כרך כד.